

merjaj n. prim. listino 1428, pred maj 23. v MMVK 20, 1907, S. 204, Nr. 356. — 15. J. Chmel, Monumenta Habsburgica I/2, Wien 1855, p. 834, Nr. 1017. — 16. Podrobno bo obravnavala ta pečatnik obširnejša razprava avtorja tega prispevka pod naslovom »Über einen Siegeltypar Ladislaus des Postumus bzw. Ferdinands III.«, ki bo izšla v Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs Bd. 35, 1982. — 17. Böhmer-Ficker, Regesta imperii VIII, Nr. 1559 d, 1561, R 171, 4782 a, 4785. — 18. O. Posse, Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806, II. Band 1347—1493, Dresden 1910, Tafel 8, Nr. 7. — 19. Ewald o. d., str. 114. opomba 2. — 20. K. v. Sava, Die Siegel der österreichischen Regenten bis zu Kaiser Max I., Wien 1871, S. 146. — 21.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Škofijski inventarji fasc. 2 (trije enaki primerki), objava: MHVK 7, 1852, S. 27. — 22. Četrto izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani za leta 1903—1906, Ljubljana 1907, str. 20—21. — 22a. Siegenfeld o. d., Tafel 28, Nr. 71. — 23. Listina 1468, april 9. Gradec v GZL VI, št. 28. — 24. Vicedomski urbar iz 1496 v GZL XII/2, str. 6. — 25. Listina 1478, junij 9. v J. Chmel, Monumenta Habsburgica I/2, Nr. 934. — 26. Listina 1484 januar 5. v HHStA, Hs. W 64, fol. 243. — 27. Listina 1489, november 27. v GZL VII, št. 96. — 28. Listini 1491, avgust 27. Ljubljana in 1491, september 2. Ljubljana v: G. Rant, Die Franziskaner der österreichischen Provinz... Kamnik 1908, str. 99—110, 110—118.

PTUJSKI HISTORIOGRAF SIMON POVODEN 1753—1841

KRISTINA SAMPERL-PURG

V letošnjem letu se spominjamo 140-letnice smrti zaslužnega delavca tudi s področja zgodovinarstva. Dr. Fran Šijanec ugotavlja, da je bilo preučevanje krajevnih zgodovine nadvse važna komponenta dela, ki so ga častno opravili v Ptujju domačini in priseljeni zgodovinarji ter arheologi. Ptujška historiografija zavzema v Sloveniji eno najpomembnejših mest v lokalnem zgodovinarstvu. Zraven zgodovinarstva je nadvse pomembno tudi zbiranje in skrb za zavarovanje spomenikov. Na področju zgodovinarstva in zbiranja ima neprecenljive zasluge ravno Simon Povoden.

Naj navedem nekaj drobnih biografskih podatkov. Simon Povoden se je rodil leta 1753 v Vrhovcih, takrat v lučanski, danes v župniji Sv. Jurija ob Pesnici (Jurski vrh). Vrhovci, z izjemo ene hiše, danes pripadajo Avstriji. Simon Povoden se je rodil v Vrhovcih, ki so onstran meje. V ljudsko šolo je hodil v Zgornji Kungoti. Gimnazijo in filozofijo je končal v Gradcu. Po dovršenih teoloških študijih je služboval kot kaplan pri Sv. Janžu v Čakavski dolini (Avstrija). Leta 1784 je kot kaplan služboval v Juršincih. Še istega leta pa je nameščen kot bolniški kaplan v Ptujju, kjer je leta 1793 postal beneficijant Golobovega beneficija. To službo je opravljal vse do leta 1837, ko je stopil s 84 leti v pokoj. Leta 1841 je umrl v hiši v Muršičevi ulici (brez številke) v Ptujju in je pokopan na mestnem pokopališču. Kot civilni kaplan je opravljal svojo duhovniško službo v bolnišnici in Invalidskem domu. Radodaren in socialno čuteč je dobral del sredstev, ki jih je dobival

kot upravljalec Golobovega beneficija, in v obliki raznih nagrad (za 52-letno delo pri Invalidskem domu je prejel nagrado v znesku 150 zlatnikov) podaril v razne namene. Dodal je sredstva za dograditev bolnice, pokrtil stroške za novi portal proštjske cerkve (1840), daroval tabernakelj šentlovrenški cerkvi in za glavni oltar proštjske cerkve. Ob velikem požaru leta 1805 je izvedel uspelo akcijo za zbiranje sredstev prizadetim. Bil je tudi soustanovitelj Kmetijske družbe v Gradcu.

Njegovo delo in življenje označuje misel sodobnika p. Ludvika Pečka (1804—1873), avtorja zgodovine minoritskega samostana v Ptujju, ki pravi, da si mora vsak posameznik in vsak narod sam pisati svojo zgodovino, če hoče kaj veljati. Ta misel je karakteristika in razlaga dela Simona Povodna, svojevrstnega in samosvojega ustvarjalca, ki je delal v duhu romantike in razsvetljenstva. V svojih delih ni obravnaval le Ptujja, ampak je posegal tudi v širši prostor. Prepotoval je skoraj vse mariborsko okrožje, zbiral gradivo po cerkvah, samostanih, graščinah, arhivih, črpal iz tiskanih del, obenem pa kot kronist skrbno beležil sodobne dogodke. Vse to je delal, ker mu je dediščina naših prednikov veliko pomenila in ker so ga k temu pripravili takratni državni ukazi in predlogi.

Kaj je tisto, kar Simona Povodna še vedno ohranja živega? To so knjige, ki jih je napisal in njegove človeške odlike. Napisal je preko 30 del, od katerih na žalost ni nič tiskanega, vsa so ostala v rokopisu. Velika

Portret Simona Povodna (V. Skrabar je našel oljno sliko v sejni dvorani štajerske deželne vlade v Gradcu, objavljena je v ČZN 1933)

večina se jih hrani v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kateremu je avtor leta 1827 precej del sam podaril. Živega ga ohranja raznovrstna in bogata vsebina, natančnost in doslednost pa dajeta težo, kajti avtor je uporabljal, oz. jemal podatke iz originalnih listin in drugih aktov, pri katerih je navajal (ne vedno) kraj takratnega hranjenja, npr. Magistrat Ptuj. Podatki, ki jih je jemal iz raznih kronik in literature, pa so toliko točni, kolikor so natančne kronike in literatura.

Vsebina njegovih del se nanaša na zgodovino Ptuja od rimskih časov do njegove dobe, na zgodovino župnij, samostanov, ubožnega špitala, plemiških rodbin, kulturne zgodovine, arheologije, genealogije, varstva spomenikov, šolstva itd. Mnogo je tudi pisal o gospodarskem položaju, pri čemer se je v duhu fiziokratizma zavzemal za racionalizacijo in zanimivo poročal o našem vinogradništvu, sadjarstvu, gozdovih, o možnostih za rudarstvo, o uvedbi krompirja pri nas.

Simon Povoden je vsa dela napisal v nemščini. Njegovi biografi ugotavljajo, da ni bil usmerjen protislovensko, temveč bolj evropsko. Niso mu bile tuje ideje razsvetljenstva in tudi ne ideje slovenskega prerođa. Verjetno ima zasluge za slednje tudi Volkmer, o

katerem je Povoden napisal biografijo v Meščanski čitanki (Bürgerliches Lesebuch). Razmišljal je o slovenskem jeziku, ki bi mu po njegovem mnenju bilo treba posvetiti več pozornosti. V svojih delih navaja Trubarja, Dalmatina, Gutsmana, Šmigoca in druge. Pojavlja se vprašanje, zakaj ni dal nič tiskati. Nekateri pravijo, da se je bal cenzure ali kritike, ker namreč sam ni bil nikoli zadovoljen s tem, kar je napisal. Dela, ki jih je zapustil, jemljemo danes kot zaključena dela, čeprav so to po njegovem koncepti. Oglejmo si nekaj originalnih naslovov knjig, ki se danes hranijo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Podatki so posneti po Skrabarjevi razpravi, ki jo je leta 1933 objavil v ČZN.

- Merkwürdigkeiten der einstigen und jetzigen Stadt Pettau-Versuch einer alten und neuen Geschichte von der Gegend und Stadt Pettau nebst anderen Denkwürdigkeiten in Untersteiermark.
- Ein Allerly von Geschichten, Genealogien und mehr anderen Denkwürdigkeiten der Stadt Pettau.
- Brauchbare Anzüglichkeiten aus Welt- und Kirchengeschichte entlehnt.
- Denkwürdigkeiten der Pfarre Ehrenhausen.
- Kurze Darstellung geschichtlicher Denkwürdigkeiten von der Stadt Pettovio in Untersteiermark, auch von Pannonien und Ungarn, seither selbes ein Königthum ist.
- Beytrag zu einer steiermärkischen Kirchengeschichte von allen Stiftern und Klöstern, welche in unsrer Steiermark annoch bestehen oder schon aufgelassen sind. II. Band.
- Antiquitäten Poetoviens. Abbildungen der römischen Votiv- und Begrabungssteine sammt einer Erklärung; Aufschriften aller Häuser und Grabstätten des bürgerlichen Friedhofes; auch Urkunden und Begebenheiten, welche das Schloss und die Stadt Pettau seit altersher betreffen.
- Notizen von dem bürgerlichen Armenspitale in Pettau, wie auch von der dortigen Krankenanstalt.
- Abbildungen aller in Pettau und dessen Umgegend befindlichen Denksteine nebst einer gewagten Erklärung ihrer Aufschriften.
- Notaten aus Urkunden des Frauenstiftes Studenitz.
- Das einstige Pettau, wie es war, auch das jetzige, wie es ist.
- Beschreibung der Stadt Pettau, so sich im Archive des dasigen Minoritenconvents auffand.

- Geschichtlicher Entwurf von dem Schulwesen in der Stadt Pettau.
- Geschichte der Türken seit selber Zeit, in welcher sie zuerst in die Erbländer Oesterreichs eingebrochen sind, aus ächter Quelle gesammelt.
- Geschichtliche Notizen von der steyer-märkischen Kreisstadt Cilli.

Čeprav je Povoden malo objavljaj, so črpali iz zgoraj omenjenih del in iz tukaj neomenjenih npr. Schmutz, Murko, Mommsen (*Corpus inscriptionum latinarum*, III.), Conze, Pečko, Saria, Pirchegger, ki tudi ugotavlja, da je danes izgubljenega mnogo gradiva, ki ga je Povoden uporabljal in se je ohranilo le v njegovih prepisih. Prav tako ga omenjajo in so deloma zajemali iz njega A. Krempel, F. Raisp, J. Orožen, M. Slekovec, s priznanjem se ga v svojem »Poetovio« spominja tudi Abramič. Zanimivo je, da ga pri pisanju Zgodovine lavantinske škofije F. Kovačič ni uporabljal, vsaj omenja ga ne. Kdo je pozneje jemal iz Povodnovih del, mi ni znano, v novejšem času so to: J. Emeršič, J. Slodnjak, P. Klasinc, B. Jevremov, V. Bračič, K. Šamperl...

V Zgodovinskem arhivu v Ptujju hranimo tri Povodnova dela, in sicer v fondu Rokopisna zbirka. Osnovni podatki o teh delih so posneti po regestih prof. A. Klasinca.

Pod signaturo R-40 in R-41 je arhivirana Zgodovina mesta Ptujja v dveh delih, tako imenovano *Bürgerliches Lesebuch* (Meščanska čitanka) 1821, 1825. Zanj pravi Skrabar, da je Povodnovo najboljše in najvažnejše delo. V našem arhivu hranimo sodobni prepis (transkripcija iz gotice) originala, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu pod št. 177. Okrajšani rokopis istega dela (original) hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Prepis v našem arhivu je iz leta 1931; nastal je po naročilu Muzejskega društva v Ptujju (Smodič). Prva knjiga rokopisa vsebuje 508, druga

pa 358 popisanih in oštevilčenih strani. Dejansko sta ti dve knjigi neizčrpen vir za zgodovino mesta Ptujja od najstarejših časov do 19. stol. V prvi knjigi sledimo gospodarjem in gospodom mesta Ptujja, seznanja nas z raznimi elementarnimi pojavi in nesrečami, govori o nastanku krščanstva in cerkveni ureditvi skozi čas, o rimskih in drugih spomenikih v mestu Ptujju. V drugi knjigi nas seznanja z naravnimi posebnostmi Ptujja in okolice, o značaju tukajšnjih ljudi, o narodopisnih zanimivostih Slovencev v ptujski okolici, o napisih v mestu Ptujju, o podeželskih dvorcih, o najpomembnejših gradivih mariborskega in celjskega okrožja, o napisih na nagrobnikih, ki so na mestni župnijski cerkvi.

Pri listanju po drugi knjigi zasledimo na strani 20 zapis o čarovniških procesih. V našem arhivu tudi hranimo nekaj originalnih dokumentov, nekaj fotokopij in mikrofilmov v zvezi s to problematiko. Povoden je opisal proces proti »čarovnici« Marjeti Kraljič (Margareth Kralitschinn), 60-letni vdovi iz Halož, ki so jo 18. avgusta 1673 zasliševali štirje možje, in sicer: Wolf Zauner, Mathias Scharnibel, Tobias Starser in Bartholomei Novak. 25. avgusta istega leta so jo sežgali v bližini Podlehnik (Lichtenegg). O taistem procesu (ime, priimek, datum, kraj, imena zasliševalcev, obsodba se ujemajo) hrani Zgodovinski arhiv v Ptujju 15 mikrofilmskih posnetkov gradiva, ki se danes hrani v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu v fondu: Arhiv mesta Ptujja in sicer gre za akte dominantnega deželskega sodišča. Torej je Povoden imel v rokah originalno gradivo, mi pa danes le mikrofilme. Povoden ne navaja, kje je prejel to gradivo v uporabo, temveč omenja samo »Criminalprozess des Unterklosters zu Pettau«. Morda bo koga motil Povodnov podatek, da gre za kriminalni proces pri spodnjem samostanu (minoritski samostan), naši mikrofilmski posnetki pa so iz fonda dominikanskega (Gornjega) samostana. Kako je prišlo do te zamenjave in ali obstaja morda dvojnik tega gradiva mi ni znano. Določena povezava tiči v dejstvu, da je bila obsodba opravljena na ozemlju minoritskega konventa, ženska pa je stanovala na področju, ki je bilo podložno dominikanskemu samostanu. Krvavo rihto, torej obsodbo na smrt, je izrekel deželski sodnik. Mikrofilmski posnetek zadnje strani zapisnika pove, da je bil to »Panrichter Paul Schatz«, sodnik in notar »in viertl Cilli«.

Pod signaturo R-42 hrani Zgodovinski arhiv v Ptujju tako imenovano Hauptpfarrliches Geschichttenbuch (Zgodovina župnij mariborskega okrožja in sekavske škofije) 1833. V našem arhivu je to edino originalno (po pi-

Zgodovina župnij mariborskega okrožja in sekavske škofije

savi) rokopisno zgodovinsko delo ptujskega lokalnega zgodovinarja Simona Povodna. Delo je nastalo v poznejši dobi njegovega ustvarjanja in je precej nesistematično, saj je bil avtor star že 80 let. Obdelal je župnije ptujsko-ormoškega okoliša, gradove, gospodstva, radgonski okoliš, župnije v nemškem delu mariborskega okrožja, župnije v zahodnem delu Slovenskih goric in mariborskega okoliša.

Pod signaturo R-60 hrani Zgodovinski arhiv Cerkveno zgodovino v dveh delih iz let 1823 in 1824. Originalni naslov: Beytrag zu einer steyermärkischen Kirchengeschichte, von allen Slovenen wie auch von den deutschen Pfarreyen, und Klöstern, welche in unserer Steyermark noch bestehen oder schon aufgelassen sind (Zweiter Band). Rokopis je osnutek za dva rokopisa, ki ju hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu pod št. 481 in 471. Rokopis je bil leta 1924 podarjen Muzejskemu društvu in je leta 1954 prešel v Zgodovinski arhiv. Cerkvena zgodovina vsebuje podatke o cerkvi sv. Jurija v Ptuj, sv. Nikolaja v Lovrencu, sv. Trojice pri Veliki Nedelji, sv. Janeza v Ljutomeru, sv. Janeza v Mari-

boru, sv. Mihaela v Radljah, sv. Jurija v Hočah, sv. Marije v Slivnici, sv. Lenarta v Slovenskih goricah in sv. Marije v Jarenini.

Simon Povoden ni bil samo historiograf, ampak tudi opisovalec in predstavitelj kulturnih spomenikov. Leta 1830 je dal postaviti okoli stolpa arheološke preostanke antičnega Poetovia. Res je, da je dunajska dvorna pisarna s posebnim dekretom (30. III. 1828) predpisala, da se morajo antične najdbe in zgodovinsko pomembni kamni vzdati v zunanjšine bližnjih cerkva. Res pa je tudi, da je Centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju poskrbela za prve varnostne ukrepe pri dominikanskem križnem hodniku na Ptuj in v cerkvi na Ptujski gori ravno na podlagi opozoril in poročil svojih dopisnikov in domačih zgodovinarjev, med katerimi Simon Povoden zavzema vidno mesto.

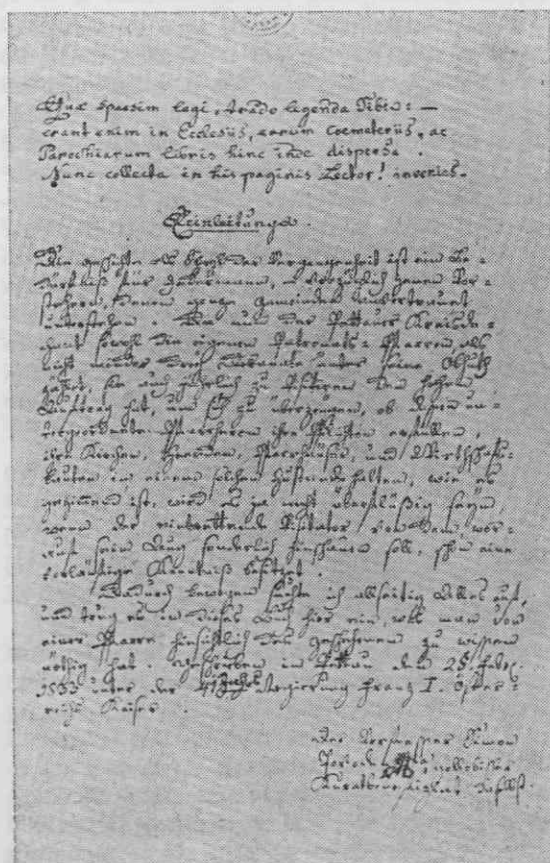
Simon Povoden je bil vesten in natančen pri opravljanju svojega poklica in pri historiografski dejavnosti. Glavne pobude za ohranitev, skrb in zbiranje kulturnih spomenikov so v njegovem času prihajale za področje Štajerske z Dunaja ali Gradca. Zato se tudi ni čuditi, če je marsikateri preostanek romal v Gradec ali pa na Dunaj, včasih tudi zaradi prevelike zbirateljske vneme ali pa zaradi načrtnega odtujevanja naše kulturne dediščine. Tudi sam Povoden je večino del podaril graškemu arhivu.

Na ostalem delu slovenskega ozemlja so v tem času razmišljali in delali za Zedinjeno Slovenijo, za slovenski jezik, za slovensko kulturo nasploh, za slovenske zavode, ki bi hranili našo kulturno dediščino. Na Štajerskem so te akcije vodili v glavnem entuziasti s skromnimi ekonomskimi in družbenimi možnostmi in se je pravi prerod začel šele v 50 letih 19. stol.

Viktor Skrabar je leta 1933 zapisal, da bi ta skromni in preveč samokritični zgodovinar zaslužil, da bi se po njem imenoval kak trg ali ulica. Ta mali dolg je že poravnal. V krajevni skupnosti Ivan Spolenjak v Ptuj je ulica z njegovim imenom. Žal pa ni mogoče namestiti spominske plošče na hišo, kjer je umrl. Hiša je nenaseljena in brez ometa. Velika pridobitev ne le za naše mesto, ampak tudi za širše področje bi bil prevod in tisk ene izmed njegovih knjig, npr. Meščanske čitanke.

LITERATURA

1. Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana 1980, 4. knjiga, str. 231. — 2. Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1933, IV. zvezek, str. 465—466. — 3. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 1933, snopič 2-4, str. 213—229; Viktor Skrabar: Simon Povoden. — 4. Ptujski zbornik

Prva stran cerkvene kronike iz leta 1833 z avtorjevim podpisom

1893—1953, Ptuj 1953, str. 8—15; Fran Alič: Stirje ptujski lokalni zgodovinarji, ki so pripravljali, ustanovili in vodili naš muzej. — 5. Ptuj-

ski zbornik II., Ptuj 1962, str. 282—297; Dr. Fran Šijanec: Ptujski okoliš v luči spomeniškega varstva.

ŠOLSTVO V LENDAJSKI OBČINI

IVAN ZELKO

Najstarejše šole so župnijske šole ob župnijski cerkvi. Po Fináczyjevih ugotovitvah so na Madžarskem obstajale vaške šole ob seдеžu župnije že v 14. in 15. stoletju.¹

Cerkveni obredi, kot maša, pogreb in drugi, zahtevajo, da biva v župniji razen duhovnika še pevec, ki sam ali s skupino pevcev odpeva mašniku pri bogoslužju. Tako so imeli že pri najstarejših župnijah najetega moža, ki je opravljal to službo. Tudi v Lendavi je bilo tako, o čemer pričajo dohodki — plačilo učitelju-organistu za cerkvene obrede.

Leta 1778 je imel lendavski učitelj-kantor od cerkvenih obredov tele dohodke:

od pogreba 15 krajcarjev in 1/3 robčka (vsak tretji robček, ki ga dobi župnik, je kantorjev),

od petja mrličem 15 krajcarjev in

od slovesnega »rekviema« 15 krajcarjev.

Pri blagoslavljanju hiš je hodil učitelj-kantor z župnikom. Zato je dobival 1/3 dohodkov. Ob tej priložnosti so dajali duhovniku: krač, kruh in prgišče lanu. Ena tretjina je bila učiteljeva ali namesto tretjine 1 krajcar.

Kot zvonar ima dohodke iz vseh vasi po 1/8 mernika rži od hiše, skupno okoli 40 mernikov. V gotovini dobiva kot organist od trga Lendava 25 florenov. Ob trgatvi mu dajejo vinski mošt v izmeri okoli 20 veder. Drva za kurjavo dobiva od podružnic — 8 sežnjev.²

To so stari dohodki, ki so bili v navadi že v srednjem veku. Razen teh dohodkov je lendavski učitelj-kantor dobival leta 1778 plačo za poučevanje otrok:

od vsakega učenca iz trga Lendava 22 1/2 krajcarjev in pozimi razcepana drva za kurjavo,

od vsakega učenca iz vasi podružnic 22 1/2 krajcarjev in pozimi voz drv,

od učencev iz drugih župnij pa 30 krajcarjev.

Izreden primer je bil v lendavski šoli, da so se mogli vpisovati tudi iz sosednjih župnij. To pomeni, da je bila šola na dobrem glasu in tudi zelo stara. Saj so na lendavski šoli poučevali ne le brati, pisati in nekaj kate-

heze, marveč tudi računstvo, latinski in nemški jezik.³

Najstarejša imena lendavskih učiteljev-organistov so znana iz 16. stoletja.

Štefan Bánffy se je poročil 22. januarja 1543 se po obredu katoliške cerkve »ritu sanctae Romanae ecclesiae«. Toda krstni boter njegove hčerke Ane je bil 22. februarja 1544 lendavski evangeličanski učitelj Jurij Rác. Otroke Štefana Bánffyja: Ano in sinova Nikolaja (roj. 25. I. 1547) in Gašperja (roj. 21. XII. 1551) so vzgajali protestantski učitelji: Jurij Rác, dijak Andrej Zuhodolyi in Farkas Bakács iz Sv. Jurija v dolu (Szentgyörgyvölgy).⁴

Kot protestantski učitelj je v Lendavi deloval Štefan Beythe pet let (1559—1564). Po letu 1564 je nekaj časa bival v Sárvaru, od koder se je vrnil v Lendavo kot evangeličanski duhovnik, kjer je deloval kot duhovnik 9 let. Leta 1573 je Beythe krstil hčerko Nikolaja Bánffyja — Katarino. Pri tem krstu nastopa kot boter učitelj Jurij Kulcsár. Kulcsár je bival v Lendavi kot izgnanec, kot sam pravi »in meo exilio« pod zaščito Nikolaja Bánffyja. Po Kulcsárjevi želji je poklical Nikolaj Bánffy v Lendavo tiskarnarja Rudolfa Hofhalterja s tiskarno. V tej tiskarni je izdal Jurij Kulcsár tri svoja dela v madžarskem jeziku.⁵

Tiskarnar Rudolf Hofhalter ni bival dolgo v Lendavi. Že leta 1574 ga je poklical iz Lendave Jurij Zrinjski v Nedelico v Medmurju, kjer je tiskal 3 knjige, dve v kajkavščini (Katekizmus ili kerstianski navuk — in Novi zakon) in eno v latinskem jeziku.⁶

Šolski pouk v 17. stoletju je bil v lendavski šoli zaradi nemirnih časov minimalen. Vendar je šola obstajala in je bil pouk v njej neprekinjen. Leta 1640 je bil lendavski učitelj (magister scholae) Andrej Farkas. Imel je le nekaj učencev (cum aliquot discipulis).⁷ — Vizitacijski zapisnik iz leta 1690 pravi o lendavskem učitelju, da je moder in pošten mož ter je imel veliko učencev. Njegovega imena pa zapisnik ne navaja.⁸